

Meshko H. M., Meshko O. I.

PRESERVATION AND STRENGTHENING OF PROFESSIONAL HEALTH
OF TEACHER: RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article is devoted to retrospective analysis of problem of preservation and strengthening of professional health of teacher. On the basis of study of psychological and pedagogical sources the state of development of problem and peculiarities of researches of mentioned problem are defined. New points of views of scientists from the USA (F. Gilbret, L. Gilbret, F. Taylor) and Russia (V. Behtereov, O. Gasteov), showed that they had studied problems of optimization of of professional duties. Experience of pedagogical education in Russia and Committee of study of teacher's labour in particular, (V. Kashkadamov, T. Markaryan, M. Rubinshtein, M. Rybnikov, A. Shafraniva and others), study of conditions and mechanisms of professional deformations, determination of professional difficulties, their influence on teacher's state of health are described. Positions of scientists-analytics in the researched problem are shown. The crucial attention is devoted to analysis of A. Makarenko, S. Russova, V. Sukhomlynskiy, their views on questions of study and reasons of teacher's health deterioration, ways and means of emotional stress, improvement of his (her) psychological wellbeing. Thesis and special literature for the period from the middle of the XX-th century till the beginning of the XXI-st century on the problem of psychology and pedagogy of health, maintaining and strengthening of teacher's health, forming of valeological consciousness, valeological culture of teacher, preparation of future teachers to activity are analyzed.

Keywords: professional health of teacher, preservation and strengthening of health, retrospective analysis, psychology of health, pedagogy of health.

УДК 377.3(477.7)(09)

Данилова О. І.*

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1958-1998 РР.

У статті досліджено розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України в історико-педагогічній ретроспективі. На основі аналізу соціально-економічних трансформацій південного регіону України автором виокремлено три періоди розвитку цієї системи освіти в 1958-1998 рр. (1958-1968 рр.; 1969-1987 рр.; 1988-1998 рр.).

Вивчення наукової літератури, архівних джерел дозволило визначити чинники впливу на розвиток професійно-технічної освіти означеного регіону у 1958-1998 рр. Автором доведено, що цей розвиток перебував у прямій залежності від соціально-економічних, структурно-організаційних та змістовно-технологічних змін, що відбувалися у країні.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, професійно-технічні навчальні заклади, розвиток, періодизація розвитку професійно-технічної освіти, Південь України.

Глобалізаційні й інтеграційні процеси, що стали провідними в суспільних перетвореннях, визначили серед основних завдань освітньої галузі модернізацію професійної освіти відповідно до європейських стандартів. Першорядного значення набуває проблема якісної підготовки кваліфікованих робітників, які володіють професійними компетенціями, уміють працювати в умовах сучасного ринку праці, здатних до неперервної самоосвіти. У контексті пошуку оптимальних шляхів реформування професійно-технічної освіти актуальним є творче переосмислення її історичного розвитку в другій половині ХХ століття. Саме в цей час творився унікальний досвід розбудови системи підготовки кваліфікованих робітників на ґрунті суспільних потреб та пошуку нового змісту цієї освіти. Отже, виникає необхідність екстраполяції конструктивних ідей в інноваційні перетворення, що відбуваються в сучасному освітньому просторі.

© Данилова О. І.

Пріоритетні напрямки й організаційні засади професійно-технічної освіти України визначені в низці законодавчих актів (закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») та в інших нормативно-правових документах.

Історичний досвід розвитку професійно-технічної освіти завжди був предметом досліджень науковців. Питання історії професійно-технічної освіти в Україні висвітлювали О. Аніщенко, С. Батишев, А. Веселов, І. Лікарчук, М. Пузанов, С. Ситняківська, М. Соловійов, Г. Терещенко, М. Харламов, О. Хромова й інші.

Теоретичні та методичні засади організації навчання в закладах професійно-технічної освіти обґрунтовані в науковому доробку Р. Гуревича, О. Дубинчук, І. Козловської, С. Ніколаєнка тощо. На сучасному етапі значно підвищився інтерес до дослідження змісту і форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах (В. Зайчук, Н. Ничкало, Н. Падун та ін.). Проблемам підготовки кваліфікованих робітників присвячено праці А. Булгакова, А. Веселової, І. Воеводського, Н. Глазунової, О. Коханка та інших учених.

Розвиток професійно-технічної освіти в різних регіонах України висвітлено у працях В. Головінова, Я. Нагрибельного, І. Ніточко, І. Павлика, Д. Пенішкевич, І. Петрюк, Н. Слюсаренко, М. Яценка тощо. Також низку наукових досліджень щодо організації навчально-виробничого процесу і методичної роботи в навчальних закладах професійно-технічної освіти здійснено І. Жоровою, В. Кузьменком, Т. Поповою, Н. Смоляною, О. Черкашиною й інших.

Метою статті є дослідження розвитку системи професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр. та виокремлення чинників, які впливали на цей процес.

Розвиток професійно-технічної освіти в різних регіонах країни мав свої особливості, які були зумовлені соціально-економічними чинниками, специфікою промислового виробництва. Освітнянські процеси на Півдні України розвивалися в контексті народногосподарських потреб регіону у кваліфікованих робітничих кадрах. Специфіка економіки краю, суспільного життя вимагала домінування професійно-технічних навчальних закладів сільськогосподарського, водно-меліораційного та судноремонтного профілів.

У низці досліджень з історії професійної підготовки робітників здійснювалися спроби визначення й обґрунтування етапів, з яких склалися основні періоди становлення, функціонування і розвитку професійно-технічної освіти в Україні. Аналіз соціально-економічних трансформацій на Півдні України дозволив визначити періоди розвитку професійно-технічної освіти досліджуваного регіону у 1958-1998 рр.:

I період (1958-1968 рр.) – становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України;

II період (1969-1987 рр.) – інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України;

III період (1988-1998 рр.) – суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України [1, с. 8].

Безперечно, що події, які відбувалися впродовж кожного періоду, впливали як на організаційну структуру професійно-технічних навчальних закладів, так і на зміст професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Хронологічні межі I періоду охоплюють 1958-1968 рр. (перший субперіод – 1958-1963 рр., другий субперіод – 1964-1968 рр.). Провідною ідеєю цього періоду було становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України. Після прийняття Верховною Радою СРСР Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.) [4] було розпочато перетворення всіх типів навчальних закладів трудових резервів на міські та сільські професійно-технічні училища. Цей процес відбувався поступово і тривав до 1963 р. (перший субперіод). Протягом другого субперіоду (1964-1968 рр.) здійснювався пошук

шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах.

Розвиток системи профтехосвіти на Півдні України в досліджуваній період відбувався у прямій залежності від соціально-економічних, структурно-організаційних та змістовно-технологічних чинників. Серед соціально-економічних чинників виділяємо потребу виробництва у кваліфікованих робітниках у зв'язку з науково-технічним прогресом, індустріалізацією країни; зміни в управлінні професійно-технічною освітою країни, а саме: з 1959 р. управління здійснювалося Головним управлінням професійно-технічної освіти УРСР, яке 1966 р. було реорганізовано в Державний комітет Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти; розвиток сільського господарства на Півдні України [1, с. 9].

Окрему групу складають структурно-організаційні чинники: перетворення всіх наявних типів навчальних закладів на міські та сільські професійно-технічні училища (ПТУ); прикріплення ПТУ до базових підприємств, колгоспів, радгоспів, машиноремонтних станцій, будівельних організацій тощо; покращення навчально-матеріальної бази училищ за рахунок базових підприємств; розширення мережі профтехучилищ на Півдні України.

До змістовно-технологічних чинників відносимо: упровадження нових навчальних планів і програм, у яких було виділено цикли предметів (професійно-технічний, загальноосвітній, політехнічний і фізично-естетичний); збільшено час на виробниче навчання на підприємстві та виробничу практику; введено нові предмети («Основи механізації і автоматизації виробництва», «Основи промислової електроніки», «Естетичне виховання»), у спеціальних предметах розширювався перелік лабораторно-практичних робіт; відбувався пошук засобів підвищення ефективності уроків виробничого навчання (письмове інструктування); вводилася в навчальний процес початкова військова підготовка.

За кількісними показниками розвиток навчальних закладів професійно-технічної освіти на Півдні України відбувався таким чином: з 61 навчального закладу 1958 р. – до 83 1968 року [1, с. 9]. Водночас не всі капіталовкладення, які виділялися на будівництво нових профтехучилищ, гуртожитків, вчасно використовувалися, що призводило до невиконання планів уведення в дію учнівських місць; у багатьох училищах виробниче навчання проводилося на застарілому устаткуванні, яке не відповідало передовим технологіям виробництва.

Провідною ідеєю II періоду, який окреслено 1969-1987 рр., була інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України, у якому виокремлено два субперіоди (перший субперіод – 1969-1983 рр., другий субперіод – 1984-1987 рр.). Соціально-економічний та культурний розвиток суспільства наприкінці 60-х рр. ХХ ст. зумовив наступний етап перебудови цієї системи в Україні: перехід професійно-технічних навчальних закладів до підготовки кваліфікованих робітників з отриманням повної загальної середньої освіти. Ці нововведення були визначені Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2 квітня 1969 р. № 240 «Про заходи щодо подальшого поліпшення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» [5]. Безумовно, науково-технічний прогрес, який відбувався у країні, став підґрунтям реформування у професійно-технічній освіті, яке було спрямоване на те, щоб поліпшити загальноосвітню та професійну підготовку робітників.

Протягом першого субперіоду (1969-1983 рр.) здійснювалась перебудова організації навчання, змісту освіти, навчально-матеріальної бази професійно-технічних навчальних закладів на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою. 1984 року було прийнято «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» [7], згідно з якими всі наявні на той час типи професійно-технічних навчальних закладів реорганізовувалися в єдиний тип навчального закладу – «середнє професійно-технічне училище» з відповідними відділеннями за професіями, формами й термінами

навчання, залежно від рівня освіти вступників. Протягом другого субперіоду (1984-1987 рр.), крім змін у структурі навчальних закладів, відбувалася передача профтехучилищ, які підпорядковувалися іншим міністерствам та відомствам республіки, у систему професійно-технічної освіти.

Розвиток цієї системи освіти на Півдні України відбувався в розрізі змін у системі профтехосвіти країни та здійснювався під впливом соціально-економічних чинників: широке впровадження в народне господарство досягнень науки і техніки, зростання вимог до рівня кваліфікованих робітників викликало необхідність поєднання професійної підготовки з отриманням середньої освіти.

До структурно-організаційних чинників відносимо: перетворення професійно-технічних навчальних закладів у профтехучилища для підготовки кваліфікованих робітників з отриманням повної загальної середньої освіти; реорганізацію всіх типів навчальних закладів у єдиний тип – середнє профтехучилище (1984 р.); приведення середніх ПТУ до єдиного режиму, що підтверджують архівні звіти південних областей України.

До змістовно-технологічних чинників належать: удосконалення навчальних планів і програм; затвердження нового переліку професій (1977 р.); розширення дидактичних засобів навчання (використання різних видів карток); упровадження в навчальний процес наукової організації праці; уведення нових предметів («Основи інформатики і обчислювальної техніки», «Автоматизація на основі електронної обчислювальної техніки», «Етика і психологія сімейного життя» тощо); пошук нових форм організації виробничого навчання (у Херсонській області було започатковано створення учнівських механізованих загонів, досвід організації яких було поширено на всій території України [2]) тощо.

Упродовж другого періоду в південному регіоні України тривало збільшення кількісних показників навчальних закладів профтехосвіти: з 86 (1969 р.) до 114 (1987 р.) [1, с. 10]. Однак аналіз архівних джерел свідчить про те, що масове впровадження в ПТУ середньої освіти і нічим не обґрунтоване переведення всіх училищ у єдиний тип – «середнє училище» – не тільки не забезпечили належного рівня освіти у більшості учнів, але й призвели до погіршення якості навчання. Профтехучилища перетворилися на навчальні заклади, де механічно поєднувалися загальноосвітня та спеціальна підготовка робітників з нескладних професій. Це призвело до наростання труднощів і негативних явищ у системі.

Провідною тенденцією III періоду, який охоплював 1988-1998 рр. (перший субперіод – 1988-1990 рр., другий субперіод – 1991-1998 рр.), стала суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України. 1988 р. було прийнято Постанову Ради Міністрів УРСР «Про організацію і структуру управління загальною середньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР» [6], якою було розпочато процес інтеграції системи професійно-технічної і народної освіти. Протягом першого субперіоду (1988-1990 рр.) відбувалися кардинальні зміни в управлінні профтехосвітою країни, пошуки нового зразка системи, що викликали бурхливі суперечки у працівників навчальних закладів. Другий субперіод (1991-1998 рр.) викликаний проголошенням державного суверенітету України, що зумовило нові парадигми в освіті, зокрема й у професійно-технічній.

Часткові зміни у профтехосвіті 1988-1998 рр. здійснювалися за такими напрямками: соціально-економічними – реформа 1988 р. ставила за мету процес інтеграції системи професійно-технічної і народної освіти, у результаті чого управління системою підготовки робітничих кадрів перейшло до Міністерства народної освіти УРСР; початок перебудови в соціально-економічному й культурному житті суспільства, що викликало кризові процеси в країні, а оскільки профтехосвіта глибоко інтегрована у виробництво, то всі негаразди в економіці відбивалися й на її становищі; створення правового поля функціонування і розвитку цієї системи в Україні (1998 р.).

Серед структурно-організаційних чинників виділяємо створення нових типів навчальних закладів – вищих професійних училищ, регіональних та галузевих центрів профтехосвіти, на шляху створення яких перші кроки було зроблено в Одеській області; поступове скорочення кількості професійно-технічних навчальних закладів на Півдні України внаслідок їх об'єднання, зменшення їх фінансування та кількісних показників прийому учнів. У цей період мережа навчальних закладів на Півдні України скоротилася зі 114 (1988 р.) до 95 (1998 р.) [1, с. 11].

Для третього періоду характерні змістовно-технологічні чинники: розширення мережі навчально-виробничих об'єднань ПТУ, виготовлення корисної продукції й надання послуг населенню, що підтверджують відомості про навчально-виробниче об'єднання «Престиж» у Херсонській області [3, арк. 87]; упровадження нових програм, за якими здійснювалась підготовка зі споріднених професій; програм з виробничого навчання, у які було включено розділ про виробничу практику на підприємстві.

З набуттям незалежності Україна успадкувала систему освіти СРСР, зокрема й професійно-технічну. Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України відбувався в межах розвитку системи профтехосвіти Української РСР з особливостями, характерними для південного регіону. Ця система була орієнтована на задоволення потреб адміністративно-планової економіки у відтворенні та розвиткові робітничого потенціалу, не відповідала оновленим соціально-економічним умовам, які характеризувалися становленням і розвитком ринкових відносин незалежної України.

Отже, історико-педагогічний аналіз засвідчив, що розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України в зазначений період перебував у прямій залежності від соціально-економічних, структурно-організаційних і змістовно-технологічних змін, що відбувалися у країні.

Особливостями генези професійно-технічної освіти Півдня України є також взаємозумовленість і взаємозалежність профілізації закладів від напрямку розвитку економіки регіону; організація підготовки робітничих кадрів на тлі уніфікаційних змін системи освіти тоталітарної держави; проектування інноваційних форм роботи та поширення в освітній галузі України.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а засвідчує необхідність подальшого дослідження особливостей розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України в період незалежності, професійної підготовки учнів у середніх спеціальних навчальних закладах у різні періоди розвитку південного регіону України.

Література

1. Данилова О. І. Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України (1958-1998 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. І. Данилова. – Тернопіль, 2015. – 20 с.
2. Матросов П. На практике – механизированные отряды СПТУ / П. Матросов // Профессионально-техническое образование. – 1982. – № 2. – С. 34-35.
3. Приказы начальника № 73 – 170 подлинники (19 марта 1987 г. – 27 мая 1987 г.) // Государственный архив Херсонской области. – Ф. р-3598 Професійно-технічна освіта, 1944–1988 рр. – Оп. 3. – Спр. 863. – 150 арк.
4. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР: Закон УРСР від 17 квітня 1959 року // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1959. – № 8. – С. 2-14.
5. Про організацію виконання постанови ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 3 червня 1969 р. «Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1969. – № 19. – С. 15-17.
6. Про організацію і структуру управління загальною середньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР [Електронний ресурс] : постанова Ради Міністрів Української РСР від 22 липня 1988 р. № 194. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880194.html (10.09.15).
7. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : збірник документів і матеріалів. – К. : Видавництво політичної літератури України. – 1984. – 110 с.

Данилова Е. И.

**ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
НА ЮГЕ УКРАИНЫ В 1958-1998 ГГ.**

В статье исследовано развитие профессионально-технического образования на Юге Украины в историко-педагогической ретроспективе. На основе анализа социально-экономических трансформаций южного региона Украины автором выделены три периода развития этой системы образования в 1958-1998 гг. (1958-1968 гг.; 1969-1987 гг.; 1988-1998 гг.).

Изучение научной литературы, архивных источников позволило определить факторы влияния на развитие профессионально-технического образования исследуемого региона в 1958-1998 гг. Автором доказано, что это развитие находилось в прямой зависимости от социально-экономических, структурно-организационных и содержательно-технологических изменений, которые происходили в стране.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, профессионально-технические учебные заведения, развитие, периодизация развития профессионально-технического образования, Юг Украины.

Danylova O. I.

**FACTORS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND TECHNICAL EDUCATION
IN THE SOUTH OF UKRAINE IN 1958 – 1998 YEARS**

The article researched development of professional and technical education in the South of Ukraine in historical and pedagogical retrospective. On the base of analysis of social and economic transformations of Southern region of Ukraine, the author pointed out three periods of development of this system of education in 1958 – 1998 years (1958 – 1968 years – formation of Soviet system of professional and technical education in the South of Ukraine; 1969 – 1987 years – intensification of development of professional and technical education in the South of Ukraine; 1988 – 1998 years – contradiction of development of professional and technical education in the South of Ukraine).

The publication emphasizes that development of professional and technical education in different regions of a country had its peculiarities that were caused by social and economic components, specific character of industrial manufacture. Educational processes in the South of Ukraine developed in the context of people's needs of region in qualified working personnel. Specific character of a region, civic life demanded domination of professional and technical teaching establishments of agricultural, water, land-improvement and ship-repairing profiles. On the base of learning of scientific literature, archival sources it is determined and it is exposed components of influence on development of professional and technical education of researched region in 1958 – 1998 years.

Keywords: professional and technical education, professional and technical teaching establishments, development, division into periods of development of professional and technical education, South of Ukraine.

УДК 372.881.1

Кан О. Ю.*

**ІНОЗЕМНІ МОВИ ЯК СКЛАДОВА ЗМІСТУ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКИХ
УНІВЕРСИТЕТІВ II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

У статті здійснено історико-педагогічний огляд навчання іноземних мов в університетах України II половини XIX – початку XX століття, окреслено їх місце в системі навчання в зазначений період, з'ясовано чинники, які впливали на обсяг, методи та особливості викладання іноземних мов. У статті подано основну інформацію, що стосується навчання іноземних мов, починаючи з 1850 року. Стаття містить дані про навчання іноземних мов як у класичних університетах, так і вищих навчальних закладах іншого профілю, що дає змогу ширше характеризувати зміст освіти українських університетів. Стаття охоплює територіальні межі всієї сучасної України, включаючи не тільки

© Кан О. Ю.